

can be made with the respect to Ukraine (the state – business – people) during the last years. The article presents the theoretical and methodological discussions around terminology database concerning cybersecurity sphere of Ukraine, it also shows two positions regarding the possibility of amending the Criminal Code of Ukraine in order to respond to new uncovered forms of criminal behavior.

It is established the need for special criminal protection of critical information infrastructure of the state which is based on the analysis of domestic and international experience research the logic of forming the conceptual apparatus of cybersecurity areas. There are the following conclusions:

1. Ukrainian legislation (in particular the Criminal Code of Ukraine) is not ready to answer the current cyber threats, so we should apply a systematic approach to the formation of concepts and terminology cyber security. It will ensure adequate filling it with content in accordance with the requirements applicable to the legal terminology and can it agree on the terminology of the current Ukrainian legislation and international instruments.

2. The general logic of legislative activity must take into account the logic shaping the content of conceptual apparatus of cybersecurity areas which, in its turn, should be the basis of a conceptual strategy for cybersecurity of Ukraine. This should accordingly formulate a vision of new geopolitical conditions of existence of the state and its role in the global and national cyberspace.

Key words: Cyberspace, cyber security, cyberterrorism, cyber conflicts, hakyvizm, cyber espionage, cyber sabotage.

Стаття надійшла 7 жовтня 2016 р.

УДК 343.432.2 (477)

В. В. Серeda

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО, СПЕЦІАЛЬНОГО ЗВАННЯ, РАНГУ, ЧИНУ АБО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО КЛАСУ

Висвітлено питання історії виникнення та сучасного стану покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Проаналізовано зміст такого виду кримінального покарання, як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Розглянуто кримінально-правову характеристику та сучасний стан покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України, кримінальна відповідальність, покарання, військове звання, спеціальне звання, ранг, чин, кваліфікаційний клас.

Постановка проблеми. У статті 54 Кримінального кодексу України визначено, що особа, засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Зважаючи на зміст цієї статті, зауважимо, що це покарання є заходом примусу, який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, і полягає у безстроковому (до кінця життя) позбавленні засудженої особи звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Водночас зі змісту статті не завжди можна зрозуміти, які саме обмеження потрібно застосувати до винного, тобто позбавлення якого саме звання чи рангу повинно бути застосоване судом до нього.

Стан дослідження. Питанням покарання загалом та позбавленню військового, спеціального звання, рангу, чину чи кваліфікаційного класу зокрема присвячені дослідження таких учених-криміналістів, як М. І. Бажанов, І. Г. Богатирьов, О. М. Джужа, П. С. Матишевський, Н. В. Марченко, М. І. Мельник, Б. О. Кириць, А. Х. Степанюк, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. М. Трубников, М. І. Хавронюк.

Однак низка проблем, пов'язаних із процесом становлення та порядком застосування цього питання, вирішуються не однозначно або є не вирішеними взагалі.

Метою статті є вивчення історії виникнення та сучасного стану покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, аналіз кримінального законодавства, практики його застосування, визначення особливостей порядку призначення цього виду покарання.

Виклад основних положень. Покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу не є новелою в українській системі покарань. Цей вид кримінального покарання був передбачений і в КК України 1960 року. Його назву, зміст, підстави, порядок та умови застосування визначено у ст.ст. 23 і 37 цього Кодексу [2]. На момент набрання вказаним КК чинності це покарання іменувалося «позбавлення військового або спеціального звання» (п. 2 ч. 3 ст. 23) [2]. Зазначена назва повною мірою відображала зміст цього покарання, який і полягав у позбавленні засудженого належного йому військового чи спеціального звання. Позбавлення особи військового чи спеціального звання спричинило несприятливі для неї наслідки. Ці наслідки могли полягати у звільненні її зі служби або усуненні з посади, втраті нею тих прав, пільг та переваг, якими користувалась особа, що мала військове чи спеціальне

звання (наприклад, права на спеціальну пенсію) [3, с. 98]. У цьому виявлявся каральний вплив покарання на засудженого. Загрозою (можливістю) ж настання вказаних негативних наслідків і фактичним їх настанням забезпечувалась превентивна дія покарання у виді позбавлення військового або спеціального звання.

Позбавлення військового або спеціального звання належало до покарань, що застосовувалися лише як додаткові (ч. 3 ст. 23 КК). З огляду на те, що жодна стаття Особливої частини аналізованого КК такого додаткового покарання не передбачала, воно в усіх випадках призначалося на підставі ст. 37 цього Кодексу [2].

Позбавлення військового або спеціального звання було факультативним додатковим покаранням. Але, незважаючи на це, у кожному випадку постановлення вироку щодо особи, визнаної винною у вчиненні тяжкого злочину, суду, як указувалось у п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 25 лютого 1967 р. № 2 «Про практику застосування судами ст. 31 Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік», належало обговорювати питання про доцільність позбавлення її військового або спеціального звання. Питання ж про позбавлення засудженого військового звання суд зобов'язаний був обмірковувати і щодо осіб, які перебували на дійсній службі, і стосовно осіб, котрі були в запасі або у відставці. Рішення суду про позбавлення засудженого військового чи спеціального звання повинно було бути викладено у вироку [4, с. 15].

Під час вирішення питання про позбавлення засудженого військового чи спеціального звання суд, як зазначалось у п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду УРСР від 18 грудня 1987 р. № 12 «Про судову практику по застосуванню статті 37 Кримінального кодексу Української РСР», мав «керуватися загальними началами призначення покарання (ст. 39 КК), враховуючи характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину, конкретні дані, що характеризують особу винного, обставини справи, які пом'якшують і обтяжують відповідальність» [5, с. 87].

У теорії кримінального права були висловлені конкретніші рекомендації щодо застосування досліджуваного покарання.

Зокрема Л. В. Багрій-Шахматов висловив думку, що позбавлення військового або спеціального звання доречно вважати не видом покарання, оскільки воно по суті таким не є, а можливим правовим наслідком засудження за вчинення тяжкого злочину. З огляду на це він пропонував виключити його з системи покарань, зберігши норму, яка б передбачала можливість такого наслідку [6, с. 310]. Цю пропозицію визнав прийнятною А. Л. Цветінович, зазначивши, що насправді

позбавлення військового або спеціального звання застосовується не так із метою впливу на засудженого, як для усунення суперечності, яка полягає в одночасній наявності судимості за тяжкий злочин (різко негативна оцінка особи суспільством) і певних звань та відзнак (позитивної оцінки цієї особи суспільством) [7, с. 59]. Однак більшість науковців, які розглядали покарання, не висловлювали жодних сумнівів ані з приводу того, що позбавлення військового або спеціального звання є покаранням з усіма наслідками, які з цього випливають, ані щодо доцільності використання його у боротьбі з тяжкими злочинами. Навпаки, підкреслювалася необхідність збереження у системі покарань позбавлення військового або спеціального звання [8, с. 340].

Важливим засобом індивідуалізації кримінальної відповідальності вважала його і судова практика. Зазначимо, що КК 1960 року послуговувався цим покаранням аж до втрати ним чинності.

Останні зміни, що стосувалися розглядуваного покарання, були внесені у КК 1960 року Законом України від 11 липня 1995 р. «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності посадових осіб» [9]. Цим Законом:

а) була змінена назва цього покарання. Воно стало іменуватися «позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину, кваліфікаційного класу»;

б) по-іншому визначалися види звань, яких могло бути позбавлено засудженого. Відтепер аналізоване покарання передбачало позбавлення винного належного йому військового, спеціального звання, рангу, чину, кваліфікаційного класу.

В опублікованій 1997 року монографії, присвяченій покаранню, йшлося про таке додаткове покарання за кримінальним правом України, як позбавлення військового, спеціального звання, рангів, чинів, кваліфікаційних класів і державних нагород [10, с. 146, 148, 149]. Проте, такого покарання у КК 1960 року ніколи не було. Встановлене у п. 2 ч. 3 ст. 23 цього КК в редакції Закону України від 11 липня 1995 року додаткове покарання називалося «позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину, кваліфікаційного класу» [2]. Воно передбачало позбавлення лише вказаних звань. Із такою назвою і змістом це покарання проіснувало аж до втрати КК 1960 року чинності. Позбавлення ж засудженої за тяжкий злочин особи державних нагород відбувалося в порядку ч. 2 ст. 37 КК, але це не було додатковим покаранням, про що, до речі, вказувалось і на с. 147 вказаної монографії.

Необхідно зазначити, що текстуальне збільшення означеним Законом кількості назв (одиниць) звань, які суд міг відібрати у винного, з двох до п'яти не означало збільшення фактичної кількості видів

звань, позбавлення котрих засудженого передбачало досліджуване покарання, оскільки досі, як уже зазначалося, теорія та судова практика розглядали ранг, чин, кваліфікаційний клас як різновиди спеціального звання. Тому не дивно, що і надалі у виданнях, присвячених цьому питанню, зазначалося, що у контексті положень ч. 1 ст. 37 КК ранги, чини і кваліфікаційні класи є спеціальними званнями у широкому розумінні цього поняття [11, с. 337];

в) розширювалося коло військових звань, яких міг бути позбавлений винний. Відтепер особа, засуджена за тяжкий злочин, могла бути за вироком суду позбавлена будь-якого військового звання, зокрема і звання вищого офіцерського складу. Як і раніше, за вироком суду винна у вчиненні тяжкого злочину особа могла бути позбавлена й будь-якого спеціального звання, рангу, чину, кваліфікаційного класу.

Отже, від набрання означеним Законом чинності розглядуване покарання передбачало можливість позбавлення засудженого за тяжкий злочин будь-якого і військового звання, і спеціального звання, рангу, чину, кваліфікаційного класу. Цим було ліквідовано встановлену Законом України від 17 червня 1992 року нерівність, про яку йшлося;

г) була викладена у новій редакції ч. 2 ст. 37 КК. Вона встановлювала, що «в разі засудження за тяжкий злочин особи, яка має почесне звання або відзначена державною нагородою України, суд при постановленні вироку вирішує питання про внесення подання Президентіві України про позбавлення засудженого почесного звання або державної нагороди України». Згодом Законом України від 17 травня 2001 р. «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про державні нагороди України» [12] з ч. 2 ст. 37 КК слова «має почесне звання або» і «почесного звання або» було виключено. Обумовлено це, очевидно, тим, що у ст. 3 Закону України від 16 березня 2000 року «Про державні нагороди України» [13] розглядали почесне звання як вид державної нагороди, і тому виокремлення його у ч. 2 ст. 37 КК видавалось недоречним, хоча таку недоречність указана кримінально-правова норма містила давно, на що звертали увагу науковці.

У чинному КК України передбачено покарання, що полягає у позбавленні звань. Називається воно майже так само, як і за КК України 1960 р. після внесення у нього згадуваним Законом України від 11 липня 1995 р. змін – «позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу» (п. 2 ст. 51 КК).

Як уже зазначалося, у ч. 2 ст. 37 КК України 1960 року встановлено, що у випадку засудження за тяжкий злочин особи, яка має

почесне звання або відзначена державною нагородою України, суд при постановленні вироку вирішує питання про внесення подання Президентові України про позбавлення її цих відзнак. У статті 54 чинного КК України аналогічного чи подібного до нього положення немає. Чи може за такої умови суд ставити перед відповідними органами або службовими особами питання про позбавлення засудженого за тяжкий чи особливо тяжкий злочин тих належних йому відзнак (звань, нагород тощо), які не охоплюються розглядуваним покаранням? Деякі автори дають на поставлене запитання ствердну відповідь. Вони пишуть, що коли «суд дійде висновку, що вчиненим злочином особа дискредитує присуджений їй науковий ступінь, присвоєне вчене, почесне звання чи нагороду», то він має право «направити подання в той орган або тій службовій особі, які їх присвоїли і які мають право у встановленому законом порядку прийняти рішення про позбавлення засудженого цих звань чи нагород» [15, с. 201].

Іншої позиції дотримується з цього приводу В. Т. Маляренко. Він вважає, що суд не вправі вносити вказаного подання, оскільки, по-перше, у чинному КК України такої можливості «не передбачено» і, по-друге, «у змагальному процесі суд за власною ініціативою не має права ставити питання про погіршення становища засудженого» [16, с. 68]. Із позицією В. Т. Маляренка слід погодитись. Проте це не виключає того, що про засудження за тяжкий чи особливо тяжкий злочин особи, котра має відзнаки (звання, нагороди тощо), позбавлення яких не передбачено у КК, вправі інформувати суб'єктів, які її ними вирізнили, сторона обвинувачення або потерпілий. Ця інформація може бути приводом до розгляду питання про позбавлення цієї особи належних їй відзнак, якщо, зрозуміло, відповідні нормативно-правові акти передбачають таку підставу для їх відібрання, як набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо неї за вчинення певного злочину.

Висновки. Найменування покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу в частині визначення видів і назв звань, рангів, чинів, кваліфікаційних класів, яких може бути позбавлена засуджена до нього особа, викликає низку зауважень.

По-перше, цей вид покарання є доволі громіздким у зв'язку з переліченням усіх можливих варіантів його вияву. За задумом законодавця цей вид покарання мав охоплювати назви всіх інших самостійних видів покарання, які сукупно утворюють загальну назву цього виду покарання, однак назви окремих із них, що об'єднані в один вид, викладені законодавцем неправильно.

По-друге, встановлені ним (а у зв'язку з цим і у тексті ст. 54 КК) назви звань, яких може бути позбавлено винного, не завжди узгоджуються з назвами фактично присвоєваних відповідним працівникам звань. Так, це покарання передбачає позбавлення чину. Але жодний із чинних нормативно-правових актів, та з тих, що діяли на момент прийняття КК, звання з таким найменуванням не запроваджували. Натомість у Законі України «Про прокуратуру» передбачено присвоєння працівникам органів прокуратури класних чинів [14]. Подібною є ситуація із рангами, бо чинним законодавством установлені не просто ранги (не ранги загалом), а дипломатичні ранги, ранги державних службовців, ранги посадових осіб органів місцевого самоврядування. Водночас зрозуміло, що КК може передбачати покарання у виді позбавлення лише звань тих, що передбачені відповідними нормативними актами. Тому в разі збереження наявного порядку визначення видів звань, яких може бути позбавлена засуджена до розглядуваного покарання особа (тобто, шляхом їх перелічення), вони мають називатися так, як їх іменують нормативно-правові акти, котрими ці звання запроваджені.

По-третє, назва цього покарання не охоплює всі можливі назви звань, позбавлення яких за визначенням має передбачати це покарання, чим безпідставно звужується сфера його застосування. Не виключено, що найменування звань можуть збігатися, запроваджуватися нові звання для працівників відповідних відомств та служб. Тому, зважаючи на особливості формулювання кримінально-правових норм, назву статті можливо та доцільно залишити без змін, а її зміст необхідно розширити, перелічивши всі можливі види звань, рангів, чинів та кваліфікаційних класів, позбавлення яких повинно бути вчинено відповідно до положень цієї статті. Отже, застосовуючи додаткове покарання у виді позбавлення звань, рангів, чинів та кваліфікаційних класів, можна буде чітко та правильно вказати, якого саме звання, рангу, чину чи кваліфікаційного класу потрібно позбавити особу.

---

1. Кримінальний кодекс України станом на 05.10.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

2. Кримінальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. № 2001-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>.

3. Уголовный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий / под общ. ред. Председателя Верховного Суда Украинской ССР В. И. Зайчука. – К.: Изд-во политической литературы Украины, 1969. – 544 с.

4. Про практику застосування судами ст. 31 Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік: Постанова Пленуму Верховного

Суду СРСР від 25.02.1967 р. № 2 // Бюлетень Верховного Суду СРСР. – 1967. – № 2. – С. 15–16.

5. Про судову практику по застосуванню статті 37 Кримінального кодексу Української РСР: Постанова Пленуму Верховного Суду УРСР від 18.12.1987 р. № 12 // Радянське право. – 1988. – № 4. – С. 84–87.

6. Багрий-Шахматов Л. В. Уголовная ответственность и наказание / Л. В. Багрий-Шахматов. – Мн.: Вишэйша школа, 1976. – 383 с.

7. Цветинович А. Л. Дополнительные наказания в советском уголовном праве: уч. пособие / А. Л. Цветинович. – Калининград: Изд-во Калининград. ун-та, 1980. – 67 с.

8. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Общая часть. – К.: Наукова думка, 1985. – 448 с.

9. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності посадових осіб: Закон України від 11.07.1995 р. № 282/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 29. – Ст. 216.

10. Шемшученко Ю. С. Уголовное наказание монография / авт. кол. под рук. Ю. С. Шемшученко, Ю. Л. Титаренко. – Киев-Донецк, 1997. – 320 с.

11. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів юридичних вузів і факультетів / Г. В. Андрусів та ін.; ред. П. С. Магизевський; Київський ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.

12. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про державні нагороди України»: Закон України від 17.05.2001 р. № 2419-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 31. – Ст. 149.

13. Про державні нагороди України: Закон України від 16.03.2000 р. № 1549-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 21. – Ст. 162.

14. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 2–3. – Ст. 12.

15. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Ін Юре, 2003. – 1196 с.

16. Маляренко В. Т. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України / В. Т. Маляренко. – К.: Фонд «Правова ініціатива», 2003. – 156 с.

Середя В. В. Тенденци розвитку покарання в виде лишения воинского, специального звания, ранга, чина или квалификационного класса

Освещен вопрос истории возникновения и современного состояния наказания в виде лишения воинского, специального звания, ранга, чина или квалификационного класса. Проанализировано содержание такого вида уголовного наказания, как лишение воинского, специального звания, ранга, чина или квалификационного класса. Рассмотрены уголовно-правовая характеристика и современное состояние наказания в виде лишения воинского, специального звания, ранга, чина или квалификационного класса.

Ключевые слова: Уголовный кодекс Украины, уголовная ответственность, наказание, воинское звание, специальное звание, ранг, чин, квалификационный класс.

Sereda V. V. The progress trends the sentence of deprivation of military or special title, rank, grade or qualification class

The article highlights the history of the emergence and current state penalty of deprivation of military or special title, rank, grade or qualification class, an analysis of the contents of this type of punishment as deprivation of military or special title, rank, grade or qualification class focuses on the history of , criminal law and the characteristics of the current state penalty of deprivation of military or special title, rank, grade or qualification class.

Article 54 of the Criminal Code of Ukraine determines that the convicted for a grave or especially grave crime a person who has military or special title, rank, rank or qualification rank may be deprived by a court of rank, grade, rank or qualification rank.

Given the content of the article and of the article of the Criminal Code of Ukraine, which provide for the punishment can say that it is a measure of compulsion applied for the State by a court to a person convicted of committing grave and especially grave crimes, and is in perpetuity (until his death) depriving a convicted person status, rank, grade or qualification class.

The aim is to study the history and current state sentence of deprivation of military or special title, rank, grade or qualification class analysis of criminal law, its application, the definition of features on the order of appointment of punishment.

Name penalty of deprivation of military or special title, rank, grade or qualification class in the determination of species names and titles, ranks, ranks, qualification classes, which may be deprived him sentenced person raises a number of comments.

It is, first of all, is somewhat cumbersome.

Second, it established (and in this regard, and in the text of Art. 54 of the Criminal Code) the names of titles, which can be denied the perpetrator is not always consistent with the actual names of the workers assignments titles. So, this penalty involving deprivation of rank. But no, none of the existing normative acts, nor of those who were at the time of the Criminal Code, with the title name not introduced. Instead, the Law of Ukraine "On Prosecution" involves assigning prosecutors class ranks.

Thirdly, a name, and in this context and content of art. 54 Criminal Code does not cover all the possible names of titles, which by definition deprivation (based on its purpose) should include this sentence and thereby unreasonably narrow its scope.

It is possible that under such or else some other names can be introduced to rank employees of the departments (services, agencies, ministries) today. Considering also that the proposed sentence provides a comprehensive list of the names of titles that can be deprived condemned him taking any other by name (though identical in meaning to them) ranks will take place only after making appropriate changes in Art. 51, 52 and 54 of the Criminal Code.

Key words: *Criminal Code, criminal liability, punishment, military rank, a special title, rank, rank, qualification class.*

Стаття надійшла 23 листопада 2016 р.